

PISAC I AKADEMIK DOBRICA ĆOSIĆ O PRESEDNIKU I AKADEMIKU JOSIPU BROZU TITU. MARGINALIJE NA DELO DOBRICE ĆOSIĆA – *KNJIGA O TITU**

Prof. dr Radoš Ljušić**

APSTRAKT: Članak daje kritički osvrt na posthumno objavljenu knjigu pisca i partijskog funkcionera Saveza komunista SR Srbije Dobrice Ćosića „Knjiga o Titu“. Autor osvrtu komentariše pišćev odnos prema Josipu Brozu Titu, koji se menja tokom vremena, prema onome što pisac doživljava u svom odnosu prema njemu. Autor ističe dilemu o Titovom identitetu, pitanju Ćosićevog određenja prema srpstvu i jugoslovenstvu, iskustva sa puta brodom „Galeb“ u Titovom društvu i sudbini Aleksandra Rankovića i ostalih smenjenih srpskih kadrova. Nesumnjiv autorov utisak jeste da je Josip Broz Tito negativna ličnost u istoriji srpskog i jugoslovenskih naroda.

KLJUČNE REČI: Josip Broz Tito, Dobrica Ćosić, Jugoslavija, Srbija, Srbi, Aleksandar Ranković, liberali, brod „Galeb“.

O delu i piscu

Posle knjige novinara Pere Simića *Tito i Srbi*, ovo je drugo delo sa istom temom, pa bi se skoro moglo reći – njen nastavak.¹ Ideja da napiše knjigu o Titu javila se 1976. godine, kaže Dobrica Ćosić. On, čovek 20. veka, i „Sizifov potomak“, smatra nepravdom da „taj veliki obmanjivač umre obmanut od svojih obožavalaca i bednih podanika“.²

Zaprepašćujuća je sledeća konstatacija velikog pisca, borca i intelektualca: „Ne želim da čitalac ovog teksta pomisli da njegov autor uobražava da zna suštu isti-

* Dobrica Ćosić, *Knjiga o Titu*, priredila Ana Ćosić Vukić, (Beograd: Laguna, 2024).

** Redovni profesor u penziji, Filozofski fakultet Beograd, Republika Srbija
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1647-5900>; E-mail: rados.ljusic@gmail.com

¹ Videti: Radoš Ljušić, „Tito – srpska i svetska enigma i zabluda. Marginalije na delo Pere Simića, *Tito i Srbi*, knj. 1 (1914–1944), Beograd 2016“, *Angažovana istoriografija, knj. 4. Progoni i progonitelji*, (Beograd: Centar za srpske studije, Filozofski fakultet, 2019), 168–184.

² D. Ćosić, *n. d.*, 263.

nu o Titu. *O tom čoveku danas se ne može reći cela istina* (podvukao R. Ljušić).“ I dalje: „A ja sam bio njegov vojnik, saradnik vernik, pa protivnik...“. Još neshvatljivija je piščeva tvrdnja: „I ja treba da stvorim svog Tita.“³ Još i gore od ovog, piše on, pisac i akademik, nešto kasnije, da odustaje od pisanja knjige o Titu zbog dovršetka romana „Vreme smrti“, i pita se, s razlogom: „Gde ću da je objavim“ (str. 27)? To je bio valjan razlog i on se mora uvažiti pred dilemom: napisati knjigu i izgubiti slobodu (možda i nešto teže), ili ne napisati knjigu, a sačuvati slobodu. Ova mučna dilema „Sizifovog potomka“ srpskog porekla trajala je više godina, sigurno do Brozove smrti 1980. godine. Strah je, nesumnjivo, bio opravdan razlog, potom je taj razlog za objavljivanje knjige nestao, a knjiga je još dugo, do 2023. godine, ostala u piščevoj fioci. Nisam uveren da će se ikada saznati pravi razlog ovom oklevanju, te stoga puštam pisca i akademika, partijskog vernika i protivnika, Titovog podanika i biografa, da svojim svedočenjem, neposredno, još više posredno, uveri nas u tajne svojih odnosa s Josipom Brozom Titom.

Da su odnosi predsednika države i srpskog pisca ostali prijateljski, kao što je bilo neraskidivo prijateljstvo Krleže i Broza, ova knjiga nikada ne bi bila napisana, pa bi Srbi i Jugosloveni bili uskraćeni za mnoge pojedinosti iz života doživotnog predsednika. Osude, progoni, upadanje u stan, prisluškiivanje i uhode, jednostavno rečeno – život pod kontrolom – bitno su uticali na Ćosića da ostavi sliku o Brozu, onakvu kakva sledi. Nije pouzdano koliko je iskrena zahvalnost pisca što ga je predsednik učinio neprijateljem.⁴ Ali je to bitna činjenica koja mu je dala snagu da prevaziđe sebe kao podanika i pokaže se dostojnim protivnikom.

Dobricu Ćosića krasio je oprez, i on nikada nije prešao granicu pristojnosti, koja bi dovela njegovo dostojanstvo i ličnost u životnu opasnost. „Smatram svojom ljudskom dužnošću da ne pristanem na tolike bezočne laži“⁵, ali je odmah začutao i prestao da piše o tome šta činiti posle nepristajanja.

Pisac je imao izbor: ćutnja ili otvoreno suprotstavljanje – svesno se opredelio za prvo, drugo je nesvesno iz njega progovaralo, iako je znao šta mu je garantovalo sigurnost: „Brane me književno delo i popularnost.“⁶ Ovakvo držanje prema Titu i Partiji odvojilo ga je od prijatelja, Oskara Daviča, Marka Ristića... „Porazan je ishod mojih književnih prijateljstava“ u izdajničkom dobu, izuzimajući Antonija Isakovića.⁷

Ovo delo ima i tu vrednost što svedoči i o piscu i o portretisanoj ličnosti, budući da piščeva memorija kazuje istovremeno i o Josipu, i o Dobrici, neposredno. Pisac je to istakao rečima: „Redigujući ovaj tekst, zapažam kako knjiga o Titu sve više postaje knjiga o životu Dobrice Ćosića.“⁸ Josip Broz, Aleksandar Ranković – Leka i Dobrica Ćosić – Gedža obeležili su srpsku povest druge polovine 20. veka, u doba komunističke Jugoslavije. Ranković je bio značajnija politička i državnička pojava, Ćosić je bio književna i disidentska ličnost, a Tito je bio – Tito, sve to vreme. Svako je mogao da se menja, i pojedinci i društvo, samo je On bio nepromenjiv i nezamenjiv.

³ Isto, 263–264.

⁴ Isto, 318.

⁵ Isto, 250.

⁶ Isto, 243.

⁷ Isto, 228.

⁸ Isto, 277.

Knjiga je podeljena u četiri odeljka: „Susreti sa Titom“, „Put u Afriku“, „Aleksandar Ranković“ i „Poslednja Titova decenija“. Drugi i treći odeljak čine srž knjige, u njima se ogleda Ćosićeva ličnost, Rankovićev ćutljivi i ćudljivi pad, i krah srpske politike u komunističkoj Jugoslaviji. Što se tiče Tita on je prva ličnost na svakoj strani, i kada je u sporu s Lekom, i kada je u sporu s Gedžom.

Pisac priznaje: „Mene je obasjavala njegova slava.“⁹ Tito mu je ponudio funkciju sekretara Partije Srbije, ali nju Ćosić nije prihvatio, jedno od njegovih dobrih odbijanja. Postoji i sumnja u predsednikovo iskušavanje i iskrenost prema piscu.¹⁰ Tada, 1963. godine, Tito mu se žalio na „porast velikosrpskog nacionalizma i antititovsko delovanje srpskog rukovodstva.“¹¹ Ćosić je uveravao Tita da su mu Srbi odani: „Moji naivni zemljaci su s verom primali svaku njegovu reč“,¹² kao što je i on, dok je bio vernik. Skrivajući katkad svoje mišljenje o Titu, nadomešćivao ga je sudom drugih aktera, koje pominje u svojoj knjizi. Tako za Koliševskog tvrdi da je „duboko sumnjao“ u Titovo jugoslovenstvo, dok je Dobrica potencirao njegovo antisrpsstvo.¹³

Ćosić je jako malo pisao o 14. plenumu Partije posvećenom Kosovu i Metohiji, kada je govorio kao pisac, a ne kao političar, i pretrpeo oštru kritiku zbog svog nastupa. Iako je konstatovao da ima „toliku podršku naroda“,¹⁴ o tome nema ni reči više u ovoj knjizi. Začuđujući je Ćosićev ignorantski odnos prema ovom događaju, kad u knjizi ima tekst „Tito i Krleža“, ali nema ništa na temu Tito i Albanci. Ovo je jedna od enigmi ovog dela, nejasna i nerazumljiva.

Razumno je zapitati se zašto Dobrica Ćosić nije *Knjigu o Titu* objavio za svoja života, već se pojavila posthumno, deceniju kasnije, a skoro pola veka posle Titove smrti? Razumno je što ovakvo delo nije bilo moguće štampati za Brozova života, ali je bilo moguće posle njegove smrti. Da li su Srbi i Ćosić živeli u strahu i od mrtvog Broza? Sve to podstaklo me je da napišem tekst „Još je živ“ i objavim ga u dnevnom listu *Glas javnosti*, 28. decembra 2002. godine. Osim navedenog, objašnjenje bi moglo da se potraži i u ovoj Ćosićevoj rečenici: „Niko se u našoj zemlji ne mrzi tako kako se mrze hrabri, savesni i radni stvaraoci.“¹⁵ Dakle, strah i mržnja.

Srpska istoriografija nije se bavila pitanjem straha u našoj povesti, a morala bi. Ne zalazeći u srednji vek, i u razne vidove straha, a ne udaljavajući se od teme ove knjige, pominjem dve vrste straha, koje su za sobom ostavile vidne posledice, a to su: *strah od Turaka* i *strah od vladara*. Potonji strah odnosi se na vožda Karađorđa Petrovića, kneza Miloša Obrenovića i predsednika Josipa Broza Tita.

Brozov identitet

Postoji samo nekoliko neposrednih nagoveštaja, u ovoj knjizi, o Brozovom identitetu, bez čijeg rešenja njegova ličnost i delatnost ne mogu se razumeti od

⁹ Isto, 144.

¹⁰ Isto, 148.

¹¹ Isto, 153.

¹² Isto, 158.

¹³ Isto, 159.

¹⁴ Isto, 189.

¹⁵ Isto, 252.

1937. do 1980. godine. Pitanje Brozovog identiteta je najvažnija stvar u njegovoj biografiji i u njegovoj delatnosti. Sve dok se ono ne razreši bićemo u zabludi, svi: povesničari, političari, publiciste, svi Srbi i ostali jugoslovenski narodi, ceo svet.

Kako očekivati od uglednog pisca istinu o Brozovom identitetu posle ove rečenice: „Ono što čini Moćni i Veliki Tito ne podleže nikakvoj i ničijoj sumnji.“¹⁶ Ćosićeva knjiga o Brozu budi znatiželju o mitskom identitetu Tita, i kada o tome piše direktno, ali retko, i kada o tome piše indirektno, ali znatno češće.

Obojica su akademici, članovi SANU, jedan je predsednik države i partije, drugi pisac i predsednik države, ali znatno manje od Titove. To su nesporne identitetske činjenice. Sve ostalo, kad je reč o Titu, sporno je, manje ili više. U Ćosićevoj biografiji nema identitetskih tajni, dok identitetskih zabluda u Titovoj biografiji ima previše. Čovek jasnog i nesumnjivog identiteta piše o čoveku sumnjivog identiteta. I u tome se ogleda smisao ove knjige.

Prvom rečenicom u predgovoru Ćosić nas uvodi u sadržaj knjige, „u upitni luk moje ideološke i političke evolucije: zašto sam ja titoist postao antititoist...“ i naglašava da su Brozu bili potrebni „kritički sledbenici, kakav sam ja bio.“¹⁷ Malo dalje, pita se, razložno: „da li sam ga ja razumeo.“¹⁸ Čini se, iz svega što je napisao o Titu, da ga nije razumeo i da je to bila osnovna prepreka što nije znao. Ili nije hteo da zna, ko je bio taj čovek. Ili, što se nije usudio da dublje pronikne u njegovu psihologiju ličnih odnosa i upravljanja jugoslovenskim narodima i državom.

Za razliku od Pere Simića koji je u svojoj knjizi čitav odeljak posvetio Brozovom identitetu, Ćosić se tim pitanjem posebno nije bavio. Već u predgovoru ističe da je Hrvat, Zagorac, sa završenom osnovnom školom i „drekslerskim zanatom.“¹⁹ Kada Tito obilazio Srbiju, pisac beleži: „Pohvalio se radnicima za strugovima da je on nekoliko godina kao dreksler radio u austrougarskim fabrikama i u Srbiji u fabrici Goša u Smederevskoj Palanci, odakle nosi prijatne uspomene.“²⁰ U prilog ovim činjenicama ide kasnije pišćevo zapažanje, doduše retko, da je ispoljavao prostotu i nedostatke koji su dolazili „iz svog porekla.“²¹ Kod nas je bilo uobičajeno da je Tito završio zanat mašinbravarski, te ću ja koristiti termin bravar, ne dreksler (strugar).

Nešto konkretniji bio je, dve stranice kasnije, kada je tvrdio: „Tito je bio čovek obaveštajnih službi, pre svega KGB-a, uz čiju pomoć je ostvarivao njihove i svoje ciljeve i pragmatično motivisano izmišljao delove svoje biografije.“²² Pa zar ovo nije vrhunski izazovna tema za jednog dobrog književnika? Za kakvog je slovio Dobrica Ćosić. Ovo je najkonkretnije i najviše što je rekao o njegovom identitetu, bez ikakve sumnje da je podmetnut nesrećnim jugoslovenskim narodima, kako bi ih još više unesrećio. Ni makac dalje, iako iznosi mnoge pojedinosti koje naginju ovoj konstataciji, samo po neki tihi, nečujni i jedva приметni odblesak da se posumnja u njegovu

¹⁶ Isto, 106.

¹⁷ Isto, 9.

¹⁸ Isto, 12.

¹⁹ Isto, 11.

²⁰ Isto, 159.

²¹ Isto, 89.

²² Isto, 13.

zvaničnu biografsku sliku o poreklu. I ja ću ih izneti onako kako ih je pisac i saborac Ćosić zapisao u ovoj knjizi, u fragmentima.

O njegovoj nacionalnosti Ćosić kaže: „ta dva velika Hrvata su rođena braća“ – Tito i Krleža, misli da su hrvatska i jugoslovenska braća, ne biološka.²³ I to je sve o Brozovoj hrvatskoj nacionalnosti.

U vreme dok je bio dobar Titov vernik, s razlogom ga je u Siminoj 9a Borislav Mihajlović Mihiz upitao: „Kaži mi, Dobrice, na kom jeziku govori tvoj komandant. To nije ni slovenački, ni hrvatski, ni srpski. To je verovatno neki kominternovski, komunistički jezik“? Pisac nije zapisao odgovor Mihizu, verovatno ga tada nije ni znao, niti pak smeo da posumnja da njegov govor nije hrvatski. Primedbu Mihiza o jeziku Broza i on je, kao književnik, sasvim sigurno zapazio, ali je, i tada i kasnije, o njegovom jeziku ćutao, a Brozov jezik je najjače oružje za utvrđivanje njegovog identiteta. Objašnjenje se može tražiti samo u činjenici bezuslovnog vernika, koji može da sumnja u sve i svakoga, osim u vođu, komandanta, maršala, predsednika, monarha. Ipak, samo korak dalje otišao je u oceni ispravnosti jezika, ne upuštajući se u smisao identitetske osobenosti: „I nijednom prilikom nije me oduševio svojim govorima, pisanim rđavim srpsko-hrvatskim jezikom.“²⁴

Niko se nije pozabavio Titovim poznavanjem stranih jezika. Ako je hrvatski i srpski jezik loše govorio do smrti, ruski zasigurno je dobro znao, što svedoči njegov lekar Predrag Lalević kazivanjem Miri Adanji Polak da je u bolnici u Ljubljani recitovao Ljermontova na čistom ruskom jeziku, s akcentom. Znao je naizust Geteovog „Fausta“, što takođe tvrdi njegov lekar. Klipovi koji su se pojavili na društvenim mrežama kazuju da je vladao i engleskim, pozdravljajući englesku kraljicu čitanjem govora. Njegovi česti boravci u inostranstvu (pre 1941) – Pariz, Beč, Istanbul i sl. podrazumevali su znanje evropskih jezika.

O Brozovom poznavanju jezika Ćosić piše i ovo: „Naravno, o pokretu nesvrstanih i njegovom značaju za afričke narode koji se oslobađaju od kolonijalizma govorio je Tito, uz Matesovu prevodilačku pomoć, a žalio mi se da je nezadovoljan Matesovim prevodima sa engleskog.“²⁵ Ova rečenica kazuje da je vladao engleskim jezikom, budući da mu je Mates pružao „prevodilačku pomoć“ i da nije bio zadovoljan „prevodima sa engleskog“. Dalje: „Tito je permanentno bio nezadovoljan Matesovim prevodima političkih razgovora. Verovao je da ga Mates ne prevodi tačno.“²⁶

Enigmatično je Ćosićevo kazivanje o Brozovom obrazovanju: „Njegovo usmeno obrazovanje, zasnovano je uglavnom na Kominterninim kursovima i staljinističkoj propagandi...“²⁷ Kvalifikuje ga kao „habzburgovskog frentera“, što bi u prevodu značilo – skitnica, lualica, probisvet i vandrokaš. Opravdano je upitati se zašto pisac koristi strane reči kada piše o Brozovom obrazovanju – frenter i dreksler? Utisak je da želi da prikrije prave činjenice, a možda i nešto drugo, da skriva jedan bitan deo iz svoje biografije. Prema zvaničnim podacima ni Broz ni Ćosić nisu zavr-

²³ Isto, 221.

²⁴ Isto, 64.

²⁵ Isto, 134.

²⁶ Isto, 142.

²⁷ Isto, 60.

šili fakultete, već zanatske škole, bravara i kalemara, a stekli su najviša naučna i umetnička priznanja – akademici Srpske akademije nauka i umetnosti. To, naravno, ne umanjuje njihov nesporan talenat književni i političko-državnički. Kalemara je izbegavao da piše više od navedenog o obrazovanju bravara, time i svom.

Pisac se dotakao i kulta ličnosti Broza, čemu je, reklo bi se, posvećena cela knjiga. Kako je stvaran i kakav je bio kult ličnosti, svega tri godine posle okončanja rata, kazuje sledeći zapis književnika. Na petom kongresu KPJ glasalo se o poverenju vođi: „Osećali smo se poraženi što pet delegata nije glasalo za Tita“, a bilo ih je stotine.²⁸ Ovo više govori o slabosti komunističkih predstavnika jugoslovenskih naroda, nego o moći i veličini Tita. To se neće kasnije promeniti.

Pitanje prikrivanja identiteta zauzimalo je važnu stavku u Brozovom ponašanju. Na njegovom dvoru, iza njegovog radnog stola, stajala je okačena slika Hegedušića „Stubička bitka.“²⁹ Lepo smišljeno radi prikrivanja lažnog identiteta.

Titovu veštinu vladavine i ponašanja pisac je opisao više puta, mi se osvrćemo na neke: „Ali svakim gestom i pokretom obavlja svoju državničku dužnost.“³⁰ Kada je neko tako i toliko talentovan, i kada je to uočeno od njegovih saradnika, pa i pisca Ćosića, kao državnička vrlina ponašanja, zar to nije bilo dovoljno da se svako od njih zapita, da li je on zaista bravar ili neka druga ličnost? Dalje pisac kazuje: „On će slobodi drugih naroda i socijalizmu uvek da podredi interes svoje zemlje“³¹, a to radi zato što nije naš; Jugoslavija mu nije otadžbina, pa može da se tako ponaša.

Da li je Broz odškrinuo vratanca za svoj identitet kada je kazivao Ćosiću svoja iskustva sa Staljinom. Evo jedne rečenice o tome: „Ti, Valter, nasleđuješ mene za Evropu“. Potom je Tito kazao Dobrici: „Lenjin je na vreme osetio ko je Staljin“. Pisac je zapazio da Broz ne voli Trockog.³² Da li je ovo Zagorac mogao znati? Da li je njegovo kazivanje izmišljeno? Dobrica u kazivanje ne sumnja, niti, pak, da je Zagorac to mogao znati. Na ove reči i zapazanja Ćosić ostavlja čitaocima bez komentara. Zašto? „Tito je spomenuo mnoga imena ljudi s kojima je radio, za koje nisam ni čuo.“³³ Zar mu i to nije budilo sumnju, budući da je pisac bio solidno obaveštena ličnost, naročito pri kraju života.

Prikazujući njegovu ličnost i osobine, kaže da se po „držanju, ponašanju i strastima prepoznaje nekadašnji radnik i 'spreman čovek'.“³⁴ I ne daje ni jedan primer za ovu tvrdnju, što se kosi sa svime što je napisao o Brozu. Šta bi bilo to što ga predstavlja i čini radnikom? Takav primer pisac nije mogao da pronađe i saopšti ga čitaocima, pa je zbog toga začutao. Ovo je samo jedna, retka, ukorenjena fraza, koja je služila da se prikrije Titov identitet.

Jedno kazivanje Titovo Ćosiću, na brodu „Galeb“, iz kojeg daroviti pisac nije izvlačilo nikakav zaključak, vredno je pažnje. On piše: „Tito pamti svaki detalj iz svoje prošlosti. Priča živo i slikovito“, ali ne kaže da govori na lošem srpsko-hrvatskom

²⁸ Isto, 27.

²⁹ Isto, 53.

³⁰ Isto, 76.

³¹ Isto, 88.

³² Isto, 90–91.

³³ Isto, 98.

³⁴ Isto, 101.

jeziku. Bravar je u Zagrebu 1940. kupio kuću, pred Petu zemaljsku konferenciju, automobilom zgazio poštara i naredio Končaru da ubije neku ženu provokatora, te zaključuje: „Tito je celim bićem zagonetni političar.“³⁵ Ni makac više. Zašto piščevo interesovanje nije išlo dalje? Strah, čak i posle Titove smrti, ili nešto drugo – magija, mit, nedostatak hrabrosti. Neukost sigurno nije.

Na putu u Afriku Broz je bio u pritajenom sukobu s Koliševskim i Mićunovićem. Koliševski je rekao Ćosiću: „Ja moram, Dobrice, da se osvetim i kaznim tog hrvatskog nacionalistu“ i „On putuje po svetu da širi pokret nesvrstanih“ zarad onih koji su ga poslali u Jugoslaviju.³⁶ Ni tračak piščeve sumnje u to ko stoji iza njega.

Potom sledi zapažanje o Titovom „izvanrednom poznavanju 'našeg čoveka' i istorije ovog tla.“³⁷ Pa zar to ne podstiče sumnju u to da nije bravar, već učena ličnost.

Nigde Ćosić nije ispoljio jače zabludu o Brozovom identitetu kao u odeljku „Zašto Srbi vole Tita“. On tvrdi, netačno, da Broz ne zna „ni jedan jezik, čak ni maternji.“³⁸ Poznato je da je znao ruski, nemački i engleski, a neznanje maternjeg jezika, tačna konstatacija, ne izaziva sumnju u pisca da nije Zagorac. Prosto je neverovatno da jedan talentovan pisac, koji je zapazio tolike Brozove vrline i mane, nije to mogao da uoči. Pre će biti da je znao, ili da je skrivao saznanje, samo se ne zna iz kojih razloga. Taj „običan čovek“, ipak, nije bio „običan“ kad je zaludeo srpski i jugoslovenske narode i postao nekrunisani monarh. „U tom Titovom začuđujućem uspehu, u toj fascinantnoj karijeri 'običnog radnika', neškolanog čoveka, običan Srbin, a njih je najviše, projektuje sebe, svoj san o sreći i veličini...“³⁹ Sredina i druga polovina 20. stoleća nije doba vožda Karađorđa i kneza Miloša, nepismenih vladara, i doba nepismenog naroda, već jake inteligencije i nešto pismenijeg sveta, i u tom vremenu, i u tom svetu nametnuo se za vođu i tiranina „običan radnik“ i „neškolan čovek“. Gde se zaturila piščeva intuicija, znatiželja, sumnja, bistrina?

„Tita je Kominterna poslala u Jugoslaviju da u njeno ime zavlada njom“, i dodaje: „jer on, svojim formatom, zaista jeste svetska varalica... On je političar ove epohe. Epohe varalica!“⁴⁰ Neku stranu ranije koristio je sintagmu „veliki obmanjivač.“⁴¹ Potom je pošao korak dalje (1980): „kraj je vladaru kome je vlastita zemlja – inostranstvo i koga njegovi građani dočekuju kao stranca.“⁴² Pominje potom revidiranje uloge ličnosti u istoriji imajući na umu Broza i zapitkuje se: „da li je Tito baš ono što o njemu govori titoistička propaganda“ o „najčovečnijem vladaru.“⁴³

³⁵ Isto, 111.

³⁶ Isto, 127, 195.

³⁷ Isto, 253.

³⁸ Isto, 255.

³⁹ Isto, 256.

⁴⁰ Isto, 269.

⁴¹ Isto, 263.

⁴² Isto, 309.

⁴³ Isto, 311.

Zar svi navedeni primeri nisu zagolicali pronicljivog pisca da posumnja u Titov identitet?! Šteta je golema što Ćosić nije imao hrabrosti da korakne dalje, a ako nije imao dokaze, da iznese sumnju, svoju, piščevu, na bilo koji ubedljiviji način.⁴⁴

Titoizam – republikanski monarhizam

Republikanski carizam je pojava ruskog porekla i odnosi se na ruske predsednike – Lenjina, Staljina i Putina. Iako nismo bili velika sila, čini mi se da bi i nama pristajao termin republikanski monarh za Tita. Padom Ruskog carstva i nastankom SSSR-a, prvi predsednici, Lenjin i Staljin, bili su doživotni. Potonji predsednici SSSR-a i Rusije jesu izborni predsednici, ali s mogućnošću da to produže više puta, osobito Putin. I predsednik Jugoslavije Josip Broz Tito bio je, poput Lenjina i Staljina, doživotni predsednik. Sreća jugoslovenskih naroda je, ako je sreće i bilo, pameti sigurno nije, u tome što jugoslovenski republikanski monarhizam, imenovan titoizmom, nije prihvaćen kao sistem vladavine. Titoizam je bio jednokratni monarhizam, bez korejskog dinastijskog nasleđstva.

Titoizam kao oblik vladavine bio je Ćosićeva omiljena tema kojoj je posvetio dosta pažnje. Na interesovanje za ovaj oblik vladavine podsticao ga je preterani podanički mentalitet srpskog naroda, ali i jugoslovenskih. Pisac je i svoje podaništvo uklopio u priču o „socijalističkom monarhu.“⁴⁵ Ostavio je nerazjašnjenim kako je on, osoba republikanskih uverenja, preobrazio sebe u osobu monarhističkog podanika. Ćosić, čak, i ne daje definiciju titoizma, iako ovaj pojam često koristi. Ne vezuje ga za sovjetski i ruski model, već za antiku i francusku povest, koristeći termine „cezariizam i titovski bonopartizam“. I pojam „suverenska sujeta“ iskorišćen je u tom cilju, budući da predsednik republike formalno nije suveren.⁴⁶

Pisac ne spori da je učestvovao u izgradnji titoizma. Ako se izuzmu njegovi romani s komunističkom tematikom, njegov vrhunac u tome je učešće u pisanju Programa SKJ 1957. godine. S Programom je kasnije bio nezadovoljan, smatrajući ga maskom titoizma. Suviše kasno je došlo ovo piščevo zapažanje. Ipak, ocena titoizma je sasvim korektna: „Postalo je očigledno da su laži i obmane, demokratija i licemerje, temelji titoizma.“⁴⁷ Raskid s titoizmom usledilo je napuštanjem SKJ 1. maja 1971. Dva su uzroka tome: politika velikohrvatstva koja je ponizila srpski narod i lični – podmetanje prislušnih uređaja u njegovoj kući. U tom poniženju želi da ostane ravnopravan sa svojom generacijom, pošto ne prihvata Titovu monarhiju s pre-

⁴⁴ Videti: Radoš Ljušić, „Josip Broz Tito i knez Miloš Obrenović – zlobri vladari“, *Danas*, 15–16. februar 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/tito-i-milos-zlobri-vladari-autorski-tekst-radosa-ljusica/>); Radoš Ljušić, „Šta je bio Josip Broz: frenter ili dreksler“, *Danas*, 5. mart 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/sta-je-bio-josip-broz-tito-freanter-ili-dreksler/>); Radoš Ljušić, „Samozvanci, Šćepan travar i Tito bravar“, *Danas*, 16. april 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/samozvanci-scepan-travar-i-tito-bravar-licni-stav-radosa-ljusica/>); Radoš Ljušić, „Šćepan travar i Tito bravar“, *Politika*, 12. april 2024 (<https://www.politika.rs/sr/clanak/609024/Scepan-travar-i-Tito-bravar>).

⁴⁵ Isto, 10.

⁴⁶ Isto, 181–182.

⁴⁷ Isto, 230.

stonicom na Brionima.⁴⁸ Pismo Titu i navedeno pismo Partiji, čine čast Ćosiću; napisani su hrabro, sadržajno, ispravno.

Gde su bili Srbi intelektualci da ga tada podrže?

Bitna odlika titoizma, kao oblika vladavine, koja savršeno priliči monarhu, pa i socijalističkom, a ne predsedniku, Ćosić je zapazio i saopštio: „Tito ume u potpunosti da uživa život.“⁴⁹

Milovan Đilas je najveći i najpoznatiji disident Josipa Broza, Dobrica Ćosić je njegov naslednik. Jedna Đilasova izreka, da ne pominjemo njegova dela, mnogo govori o tome kako je shvatao Tita kao generalnog sekretara Partije i predsednika države. Na predlog Aleksandra Rankovića da ide kod Tita, odgovorio je: „Ne idem monarhu na noge!“ Dobrica zapisuje tim povodom: „Mi smo zanemeli, jer dotle nismo čuli ni od koga da je Tito monarh.“⁵⁰

Za Ćosića Jovanka je „brionska kraljica“, pustošna, bahata i raskošna u svom oblačenju. Ona i On su, piše, „vladarski par.“⁵¹

Kada je 1971. napustio Partiju, naglasio je „nastajanje čudovišne Titove monarhije sa prestonicom na Brionima.“⁵² Koliko je njegov nadimak poslužio piscu kao osnova za naziv vladavine – titoizam, potvrdu nalazimo i u ovoj rečenici: „Jugoslavijom gospodari Tito, neprikosnovenim autoritetom i svojom političkom voljom.“⁵³

Da se Broz ponašao kao vladar svedoči Ćosić i upotrebom termina „presto.“ On piše da se Tito „bori za svoj presto“.⁵⁴ Titovo ponašanje i maniri bili su savršeno vladarski, dobro je uočio Ćosić. Tito je „strogi vladar“, koji „ima samo ženu, sledbenike i slugu.“⁵⁵ Kao takav, strog i sebičan, obožava vernost, kojom se iskazuje vrhunac u podaništvu, i maska za rajetinski položaj: „Vernost uz ćutanje i veličanje“, dopunjava ovu osobinu „socijalističkog monarha.“⁵⁶ Kod takvog vladara bilo je bitno biti što bliže njemu, kao u doba apsolutističkih monarhija. „On ni u jednom trenutku ne prestaje da bude generalni sekretar Partije, predsednik Republike i maršal.“⁵⁷ To je više od kralja, to je republikanski car.

U Egiptu nudi ekonomsku podršku Naseru, „galantno, kao car, potpisuje da podmiti Nasera.“⁵⁸ Veljko Mićunović se uzaludno ljutio na ovu carsku velikodušnost, štetnu po jugoslovenske narode. Tito je zaduživao zemlju i davao narodno kao da nudi svoje, kao da je božji predstavnik na zemlji, širokogruđo, carski.⁵⁹ Na brodu „Galeb“ je uspostavljena „carska etikacija“, koja se odnosila na sve članove posade, kao da je želeo i morske nemani da zaseni.⁶⁰

⁴⁸ Isto, 232–233.

⁴⁹ Isto, 100.

⁵⁰ Isto, 32.

⁵¹ Isto, 143, 159.

⁵² Isto, 232.

⁵³ Isto, 238.

⁵⁴ Isto, 243.

⁵⁵ Isto, 54, 86.

⁵⁶ Isto, 101.

⁵⁷ Isto, 94.

⁵⁸ Isto, 140.

⁵⁹ Isto, 147.

⁶⁰ Isto, 104.

Posle povratka iz Afrike Ćosić češće koristi reči „vladar“, „monarh“, „vladavina“, i naglašava da ne želi s njim da razgovara o jugoslovenstvu.⁶¹ Tito je privatizovao Jugoslaviju, prisvojio dvor Karađorđevića na Dedinju, izgradio Brionski dvor i niz dvorskih objekata širom Jugoslavije, kao nekada knez Miloš u Srbiji.⁶²

Ćosić otvoreno iznosi Brozove vladarske osobine, sposobnosti i nedostatke. Tito je „praktičar i daroviti političar“, „samovoljni diktator“, „genijalno lukav“ i „strasni hedonist“. Retke su negativne karakteristike Brozove ličnosti, a jedna od njih je da je bio „loš govornik“, o čemu je bilo više reči u odeljku o njegovom identitetu, budući da hrvatski nije bio njegov maternji jezik.⁶³ Druga negativna osobina je samo zapisana, bez obrazloženja: „Tito je genije za korupciju.“⁶⁴ Ćosić je zapazio i istakao Brozovu najdarovitiju vladarsku osobinu: „U lukavstvu je bila njegova istinska genijalnost.“⁶⁵

Evo šta o njemu kao vladaru još zapisuje Ćosić: Tito je „genije političke taktike“. On ima izuzetno razvijen „dar snalaženja u opasnim i složenim situacijama“. „Uvek je i u svemu pokazivao nadmoć nad svojim saradnicima.“⁶⁶ On je ispoljavao „bezmernu samoljubnost.“⁶⁷

Ćosić je zapažanje transformacije krvoloka u lisicu, umešno predstavio: Tito je „prestao da ubija“ protivnike, i „obeznačio“ ih dajući im visoke penzije i prazne titule.⁶⁸ Bila je to epohalna veština za ljude siromahe, koji su u republikanskom komunizmu dosegli visoke funkcije s mogućnošću pristojnog života. Tim postupcima je postupno zavedena „Titova despotija“,⁶⁹ najteža Ćosićeva optužba u opisu titozma kao oblika vladavine. Posle svih uspeha u zavođenju najčvršćih oblika lične vlasti „Brionski diktator nastavlja čistke“ – liberali, maspokovaci – bez ozbiljnijeg otpora, pa i uklanjanje profesora Filozofskog fakulteta, piščevih prijatelja. Ćosić ne iznosi njihovo stanovište o Titu, što predstavlja malu tajnu, ali zato opširnije piše o zabrani knjige Miće Popovića. O tiraniji je najviše pisao baš u ovim odeljcima.⁷⁰

Koliko je imao visoko mišljenje o sebi kao čoveku i predsedniku, rečito svedoči činjenica da je dopustio da bude obdaren od voljenih sunarodnika i državnih ustanova tri puta sa ordenom narodnog heroja.⁷¹ Ćosić smatra da je Tito bio vladar koji nije hteo da umre. „I Hitler i Tito imali su nadistorijsku svest: želeli su da pobede i smrt... On želi da nadvlada smrt“.⁷² I, konačno, sledi optužujuća tvrdnja: umro je „tiranin“.⁷³ Ovoliko ocrnjenu osudu i tamnu paralelu niko od jugoslovenskih poveznika nije dao.

⁶¹ Isto, 160–161.

⁶² Isto, 229.

⁶³ Isto, 223, 266–268, 271.

⁶⁴ Isto, 218.

⁶⁵ Isto, 271.

⁶⁶ Isto, 194–195.

⁶⁷ Isto, 221.

⁶⁸ Isto, 224.

⁶⁹ Isto, 253.

⁷⁰ Isto, 243, 247.

⁷¹ Isto, 280.

⁷² Isto, 270.

⁷³ Isto, 309.

Sve što je pozeleo tokom svoje vladavine pružili su mu Partija, država i narod, verovali mu, divili mu se, odavali sve počasti, hvalili, obožavali, posipali cvećem, „zaklinjali mu se na vernost do groba“ tom najvećem heroju, revolucionaru, državniku, humanisti... Taj samoljub je „razjurio najodanije drugove, decu, unučad, i na kraju – ženu“ I vladao je kao najveći diktatori egipatskih carstava i Rimskog carstva.⁷⁴

Titu je bio vladar protiv koga nije dignuta ni jedna buna, budući da se ni Infrombiro ne može tako okarakterisati, čak ni kao nemir. Bio je to vrhunac nezadovoljstva partijskih drugova podstaknut iz SSSR-a, zatim sukob Tita sa srbijanskim liberalima i hrvatskim maspokovcima, dok je vrhunac otpora intelektualaca bio u kritici profesora Pravnog i Filozofskog fakulteta i, Ćosić još ističe, protestna pisma Brozu, kao jedan od vidova intelektualnog otpora.

Titu ništa sveto nije bilo: ni porodica, ni narodi, ni Jugoslavija. Zato i navodim Ćosićev sud: „Tito je Jugoslaviju učinio i političkim servisom za svoju svetsku ulogu i slavu“.⁷⁵ Istorija ovih prostora ne zna i ne pamti takav odnos bilo kog vladara prema sebi, posebno prema narodu i državi. Da bi se stekla predstava o Titovoj samoljubivosti i vladavini dovoljno je ako se uporedi s carem Dušanom ili kraljem Aleksandrom Karađorđevićem, kojeg smo, i povesnici i narod, ocrnjivali prekomerno, a Broza veličali, takođe, prekomerno. Na taj način stvarali smo retko negativnu sliku o kralju Aleksandru i retko pozitivnu sliku u predsedniku Titu, uprkos činjenici da je prvi bio naš, a drugi „svetska varalica“. I, na posletku, kao zaključak, navodim Ćosićevu tvrdnju: „istorija je razorila i obezvređila sve što je on stvarao i u šta je verovao“.⁷⁶ Iza cara Dušana ostao je Dušanov zakonik, veliko pravno delo srednjeg veka, a iza kralja Aleksandra Jugoslavija, da samo to navedemo.

Piščevo srpstvo i jugoslovenstvo

Očekivalo se da će Ćosić o ovoj gorućoj temi 20. stoleća pisati opširnije i dati celovit pogled, uz osvrt na Brozov odnos prema Srbima. Evo nekoliko zanimljivih i sporadičnih piščevih viđenja i doživljaja.

Od 1958. godine Ćosić piše da je razočarani komunist, a na to ga je podstao kao Josip Vidmar, koji mu je govorio o „srbizaciji Slovenije“. „Ja sam se zaputio Tivoljskim parkom da razmišljam o srpskim i svojim jugoslovenskim zabludama“.⁷⁷ I Vidmarov zemljak, Kardelj, smatrao je Jugoslaviju tranzitnom državom, ali to nisu bile dovoljne opomene srpskim komunistima.⁷⁸

U titoizmu je počelo izbezumljeno kafansko srbovanje sedamdesetih godina prošlog veka. Govorkalo se o ujedinjenoj srpskoj državi, ali Ćosić je bio osoba verna Jugoslaviji („Mi Srbi treba da branimo Jugoslaviju...“).⁷⁹ On i njegov narod su ovim stavom ispoljavali najveću političku zabludu. Kao da je zaboravio, zanemario i nedo-

⁷⁴ Isto, 271.

⁷⁵ Isto, 291.

⁷⁶ Isto, 11.

⁷⁷ Isto, 36.

⁷⁸ Isto, 57.

⁷⁹ Isto, 212–213.

voljno ozbiljno shvatio sumnje Vidmara, Kardelja i Koliševskog u Titovo jugoslovenstvo. Pa i samog Tita, koji je na više mesta govorio da je Jugoslavija u krizi. U vezi s tim je Titova tvrdnja da trpi srpsko suprotstavljanje.⁸⁰

I kada se malo razbudio od jugoslovenstva, zalagao se za „demokratsku integraciju srpskog naroda, za konstituisanje moderne, demokratske zajednice, ali bez beogradskog, srbijanskog i državnog centralizma“. Rečenica koja sledi, vraća Srbiju u doba Svetozara Markovića: „Ova sadašnja uža Srbija – 'Užas', treba Vojvodini, Bosni, Crnoj Gori da znači i zrači ekonomskim i kulturnim progresom, treba da postane civilizacijski primer, a ne politički tutor i vođa“. I dodaje: „Istorijski je svršeno sa negdašnjom Srbijom – Pijemontom; treba stvarati novu Srbiju – kulturno, civilizovano, demokratsko društvo.“⁸¹

Nigde se pisac u ovoj knjizi nije pokazao kao nedržavotvorna ličnost, kao u ovom slučaju rasparčavanja već rasparčane Srbije i Srpstva. Kosovo i Metohiju i ne pominje, iako je zbog ove pokrajine pretrpeo poniženja i šikaniranja. Vojvodinu, Bosnu i Crnu Goru vidi kao demokratske oblasti u sastav srpske države, koja može biti i federalna i konfederalna, ali se o tome ne izjašnjava. Jako malo reči o rešenju srpskog pitanja u raspadajućoj državi, u kojoj je vršio jednu od najvažnijih funkcija. Ovde se, pored škrtosti, oseća duh negdašnjeg komunista Srbina, čije začetke nalazimo u Svetozaru Markoviću. Mnogo enigmi, nerazjašnjenosti i sumnji u navedenim rečenicama. Ćosić i njegov kratak iskaz nemaju snagu državotvornosti. Bilo bi normalno, valjda, prvo, da se stvori država, pa da se demokratski uredi, a on govori o ovom drugom, zanemarujući prvo, što je nemerljiva iskonska zabluda još od Svetozara Markovića i potonjih srpskih socijaldemokrata.

Kada piše o velikohrvatstvu i maspoku naglašava da „Srbija živi kao krivac“, što je tačno zapažanje.⁸² Srbi su stvorili Jugoslaviju, a nisu sposobni da je održe. Da li su ikad valjano razmišljali šta ih očekuje u toj bajci zvanoj Juga? Niko, ni stvaraoči, ni potonja pokolenja, ni Ćosić, nisu o tome ništa ozbiljnije smislili, izuzimajući kratku i slabašnu Aleksandrovu diktaturu.

Kad se pouzdano zna zašto su Sovjeti i Staljin poslali Tita u Kraljevinu Jugoslaviju i to poveže s tvrdnjom Ćosića da je „rušenju [Jugoslavije] dao odlučujući doprinos“, zatvara se krug Brozove istorijske uloge, i to kao veoma uspešan.⁸³ Nikada nije ozbiljnije i temeljnije razmatran predlog Moše Pijade o autonomiji Srba u Hrvatskoj.⁸⁴

Afrika

Put u Afriku, zapadnu i severnu, brodom „Galeb“, otvarao je Dobrici oči o Titu, Jugoslaviji i nesvrstanim, u potaji. Lagano, a pouzdano. Brojne pojedinosti o Brozu i sebi ovde je izneo. Mora se istaći da se Ćosić u ovom odeljku pokazao kao iskreni pisac i čovek, na zavidnom nivou. Godina je 1962. Dobricu je Broz odabrao

⁸⁰ Isto, 82, 86, 96.

⁸¹ Isto, 214.

⁸² Isto, 236.

⁸³ Isto, 299.

⁸⁴ Isto, 136

da u društvu s Lazarom Koliševskim i Veljkom Mićunovićem prati Jovanku i njega, s brojnom posadom, kako predsednik i njegova supruga ni u čemu ne bi oskudevali, ploveći Sredozemljem i Atlantikom. Božica i on otputovali su u Pariz da kupe garderobu „po zahtevima Titovog protokola“, da se ne bi razlikovao od sredine u kojoj se našao.⁸⁵

Ćosić je pošao na ovaj put, a da nije poznao Tita. I brzo je dojmio da je „samouveren čovek i ambiciozan političar sa svetskim ciljem.“⁸⁶ U društvu takve osobe i tolike pratnje, morao je voditi brigu o garderobi, sebi i svom ponašanju, pre svega u odnosu prema Brozu.

Dobrica je živio u uverenju da ga je Broz pozvao u delegaciju kako bi svojim perom ovekovečio njegovu posetu Africi. Malo je verovatno da je pisac, pun poštovanja prema Brozu, smeo da ga odbije, i to rečima: „knjigu o vašim političkim razgovorima i vašoj političkoj misiji ne mogu, ne umem da napišem.“⁸⁷ Iz narednog izlaganja saznajemo da su se Koliševski i Mićunović srdili na Broza što je veći deo razgovora sa afričkim državicima vodio sam („govorio je samo On, Tito“⁸⁸). Njima je takav stav bio normalan kada nisu prisustvovali sastancima, a kada su bili prisutni, njima to nije bilo prijatno. Pisac kaže: „Govorili su Naser, Tito i Naserovi ministri. Mi smo ćutali.“⁸⁹ Zašto su pristali da ćute i zašto se Koliševski („ćutao, ljut, bled kao zid“) žalio Ćosiću i Mićunoviću, a ne Titu?

Možda se tajna za ovakvo ponašanje, čak i za smisao cele afričke misije, krije u sledećoj Brozovoj rečenici: „Ja sam ovde došao zbog dugoročnih političkih ciljeva. Zbog historije, za historiju i mir.“⁹⁰ Da li su mu tada, kada je i gde je sam išao na razgovore, smetali svedoci? To Dobrica ne kaže, niti, pak, sumnja u Brozove tajne poslove. Ovo je jedna od enigma Titove posete Africi. Mićunović je bio u pravu kada se ljutio na Brozovu širokogrudost oko pomaganja afričkim državama, posebno Egipta, i to u trenucima kada je tvrdio da je Jugoslavija u krizi. Uzalud sve opravdane ljutnje pratilaca, tiranin se na njih nije obazirao, vešto prikrivajući svoje tajne radnje.

„Galeb“ je pretvoren u rezidenciju kakvu je Broz imao na Brionima. Jovanka i on imali su svoj deo palube na brodu, gde ih niko nije uznemiravao, a „za leđima mu je reprezentativni konobar koji samo njega služi.“⁹¹ O toj raskoši pisac beleži i prisustvo orkestra, bioskop, cveće i, da navedem još, Jovankine haljine. Cveće koje su dobijali u Africi otpremano je u Beograd faraonski vazdušnom flotilom.⁹² „Galeb“ je, pored tri razarača, pratio i tereni brod koji su zvali „krava“, u kojem je bila smeštena krojačka radionica za šivenje Jovankinih haljina. „Za sedamdeset i dva ručka i večere na Galebu drugarica Jovanka je samo jednom ponovila divnu, rezedo-plavu haljinu, koja joj je vrlo lepo stajala na njenom snažnom telu.“ Ovo nije imala ni jed-

⁸⁵ Isto, 70.

⁸⁶ Isto, 74.

⁸⁷ Isto, 76.

⁸⁸ Isto, 125.

⁸⁹ Isto, 137.

⁹⁰ Isto, 120.

⁹¹ Isto, 78.

⁹² Isto, 125, 142.

na kneginja, ni kraljica Srbije i Jugoslavije. Život Tita i Jovanke na Galebu bio je „bahato luksuzan.“⁹³

Hijerarhija na „Galebu“ bila je postojana i strogo sprovedena, te je pisac iskazuje banalnim primerom u ishrani: „uvek istoj petorci, daju krajke hleba.“⁹⁴ Ne navodi petorku, ali mogla bi biti: Tito, Jovanka, Koliševski, Mićunović i Ćosić. Luksuzni brionski dvor na Galebu naveo je pisca da se zapita: „Šta ću ja ovde?“⁹⁵ Na tome je sve i ostalo; kolebljivosti nije bilo.

Neke pojedinosti zanimljive su sa stanovišta mentaliteta članova Brozove pratnje. U njoj je bio i čuveni lekar Isidor Papo, koji je Dobricu oslovljavao s „Brale“. Njihov odnos i ponašanje lepa su slika jednog Srbina komuniste i jednog Jevreja komuniste. U Gani, gosti su na dvoru Kvame Nkruma. Ćosića još sa broda zanima pigment crnačkog čoveka, kao i na večeri, dok je Papo, pošto je dobro izmerkao nakite afričkih poglavica plemena, procenjivao vrednosti njihovih dijamanata oko vrata, pa kaže Dobrici da vrede od jedan do pet miliona dolara.⁹⁶ Na drugoj večeri, Papo obećava Dobrici: „Brale, ja moram da maznem jednu kašičicu. Ona će u Beogradu da vredi najmanje pet hiljada dolara.“⁹⁷ O moralu, ubeđenjima i osobinama ljudi može se suditi na osnovu njihove procene boje kože, ali i vrednosti dijamantata i zlatnih kašika.

Ranković

Bolećivost Srba, pa i pisca Dobrice Ćosića, prema Aleksandru Rankoviću bila je očita. I on je bio zanatlija po obrazovanju, kao Dobrica i Broz. Bilo je to društvo neškoloranih, koje je odlučivalo o sudbini Srba u Jugoslaviji, pri čemu je 1966. godina prekretnička, kada je, konačno, uspostavljena samo Titova dominacija nad srpskim narodom. Proteklo je samo četiri godine posle Afrike, kada se Broz oslobodio Rankovića i Ćosića. Rankovićev pad, lak, tih, bez ikakvog otpora, najbolji je svedok nemoći Srbijanaca u federativnoj državi da odbrane sebe, svoje interese i svoj integritet. Pad Aleksandra Rankovića svedoči o beskrajnoj naivnosti, njegovoj i uopšte srbijanskoj, inače dobro poznatoj nacionalnoj karakternoj crti srpskog naroda. Dvojica neškoloranih srpskih političara izgubili su bitku sa „socijalističkim monarhom“.

Rešenje ovog, kao i mnogih drugih problema ogleđa se u razrešenju pitanja da li je Tito, odnosno Zagorac, Hrvat, bravar ili neko drugi. Da li je Ranković znao za ovu tajnu, koja je smirila njegovu dušu u ovozemaljskom životu?

Iako je Dobrici poznato Titovo „kominternovsko antisrpstvo“,⁹⁸ on je ostao njegov vernik do pada Rankovića, da bi tek tada konačno raščistio račune s Brozom. O Rankovićevom padu Ćosić ne iznosi ništa više od onog što je poznato. Zašto je ćutao, čak i tri godine posle Titove smrti? Zašto je Ranković tako lako pao? Zašto se posipao na Brionima?

⁹³ Isto, 142–143.

⁹⁴ Isto, 106.

⁹⁵ Isto, 133.

⁹⁶ Isto, 115.

⁹⁷ Isto, 131.

⁹⁸ Isto, 167.

Kada se ta enigma razreši znaće se više o Brozu. Pisac kaže: „bedno je sišao“, i dodaje: „to nije čovek velikog političkog formata“, „Ranković je vršio teror, to se ne zaboravlja“; i konstatuje: bila je to tragikomedija. Tito likuje zbog lake pobeđe nad Rankovićem, zapaža pisac. Posle plenuma na kom je Ranković pao, Ćosić ističe da je „srpska nacija ponižena i osramoćena“.⁹⁹ Pisac presuđuje Rankoviću, čoveku iza kog je stajao, da je nedorastao veštini i podlosti Tita. Ćosićeva osuda Ranković gubi smisao ako je znao istinu o Titovom identitetu i moći, koja je otuda proisticala, pa je ču-tao, stameno.

Iz Ćosićevog pisanja o vrhovnom komandantu zapaža se vladavina dva tri-jumvirata: Tito, Ranković, Kardelj, a potom: Tito, Kardelj, Bakarić. Drugi je bez Sr-bina i siguran je usmerivač za razbijanje Srpstva i Srbije.

Dobrica Ćosić raskida s Titom pismom od 28. juna 1966. Uveren je da je pi-smo predsednik držao u svojoj kasi i da ga ljudi, koji su imali uvid u ovu kasu, posle njegove smrti, nisu tamo našli.¹⁰⁰

Za pad Rankovića vezuje se i pad Srpstva komunističke provenijencije. Kad Ćosić piše o zabrani njegovih knjiga navodi kazivanje o Titovom viđenju srpskog pi-tanja u komunističkoj Jugoslaviji rečima koje nije dalje razrađivao. Teško je pronik-nuti zašto je tako postupio, jer tema Tito i Srbi ostala je nedovoljno proučena, pa bi njegovo viđenje bilo dragoceno. Evo Ćosićevog oskudnog stanovišta: „Možda je naj-nesrećnija osobenost srpske nacionalne kulture njena sadržajna, vremenska i pro-storna nejedinstvenost. Tu nejedinstvenost vladajući činioци danas uporno podsti-ču... Međutim, još uvek u srpskoj kulturi nema prave svesti o tome, a ni uslova da ona nastane... Iz ove idejne klice vrlo brzo se razvila moja nova koncepcija srpske kulture i srpskog nacionalnog pitanja, koju sam javno zastupao od 1968. godine“.¹⁰¹ Dakle, Ćosić vidi u nacionalnoj kulturi i okupljanju snaga pod njenim okriljem reša-vanje srpskog pitanja. Da li je i ovde strah motiv da se krene izokola? Doduše, potka je dobra, ali nerazrađena.

Zanimljiva je i ova Ćosićeva rečenica, doduše malo nejasna: „Istorijski konzervativno biće srpskog naroda ostvareno je u Titovom samoupravnom socijali-zmu“.¹⁰² Lak pad liberala, kao i Rankovića, nije pisca izmamio da o tome dublje pro-nikne u ovu boljku Srbijanaca, beskrajnih podanika „svetskoj varalici“. On je, ipak, izvukao pametan zaključak, kojim se veliča Titova politička mudrost i lukavstvo, i srpska naivnost: „glupo je i nepotrebno seći glave, kad ljudi imaju vratove koji se la-ko povijaju.“¹⁰³ Krajnje oporo o svojim dotadašnjim političkim istomišljenicima.

Čekajući Brozovu smrt, Srbi prestaju da budu istorijski narod, tvrdi pisac.¹⁰⁴ Kratak odeljak „Zašto Srbi vole Tita“ ne daje odgovor na prethodnu tvrdnju, već slu-ži piscu za iščuđavanje kako je neškolorani predsednik države bio toliko poštovan od njegovog naroda. Ovaj odeljak, dakle, ne daje odgovor na pitanje zašto su Srbi

⁹⁹ Isto, 179–183.

¹⁰⁰ Isto, 176–177.

¹⁰¹ Isto, 238.

¹⁰² Isto, 240.

¹⁰³ Isto, 246.

¹⁰⁴ Isto, 253–254.

obožavali Broza, već služi piscu kao potvrda njegove zablude o Titovom identitetu. Potom iznosi još jedno ispravno zapažanje: „Srbi su lakoveran narod“ (str. 316). Ovoj tačnoj konstataciji mogao bi da se pridoda i pisac Dobrica Ćosić, istaknuta i ugledna jedinka tog naciona.

Lik i Ličnost

Da li je pisac, koji je opisao tolike ličnosti u svojim književnim delima, hteo i likom i ličnošću da sakrije Brozov identitet, zagorski i bravarski, nacionalni i obrazovni? Na ovu piščevu sumnju upućuju nas reči: „on je svoju ličnost oblikovao u ratu.“ Rat je počeo 1941. godine, tada je Tito imao oko 50 godina, bio je već oblikovan i lik i ličnost, i bio je znatno stariji od svih svojih bliskih saradnika. Prema mišljenju mnogih on nije bio ni hrabar, ni dobar vojni komandant, pre bi se moglo reći da je u ratu bio oprezan i vešt.

Uoči razočarenja vernika u predsednika, pisac ga opisuje: „Tito u svetlo drap odelu, stalno puši, zamišljen, pun je sebe, svoje odgovornosti, ratničke mobilnosti, boračke odlučnosti, podaničkog samopouzdanja, domaćinske sigurnosti.“ Kako je moguće kod ovako smišljenog, lucidnog, tačnog opisa ličnosti, i solidnog zapažanja, ne pomisliti da li je moguće da se jedan bravar nadgradi i transformiše u ličnost takvih manira i sposobnosti.

Potom sledi demanti, od istog pisca i iz istog pera: „Verovao sam da je njim potpuno ovladala taština habzburgovskog frentera i komunističkog robijaša“. ¹⁰⁵ Ne biva da vandrokaš i domaćin budu sjedinjeni u jednoj ličnosti. Pisac je nesvesno zapao u ovu kontradiktornost.

Osim što ga opisuje kao lepu pojavu, stamenu, Ćosić piše: „On je još uvek mlad čovek“. ¹⁰⁶ Reč je o godini 1962, kada je Broz imao sedamdeset godina. Kakav je to „mlad čovek“ s toliko godina? On, čak, i ne deluje mladoliko, pa je normalno upitati se kako je pisac mogao videti Titovu „mladost“ u navršenoj sedmoj deceniji, čak i kao pouzdan vernik.

Evo kojim rečima, zapažanjima i kvalitetima je gradio vođin lik.

„Tito kazuje samo ono što hoće“ ...

„On ima glavu i lice vođe; to je glava za biste; profil za zlatnike“ ...

„On je predan svemu što čini i govori. I kada puši, i kada se odmara, i kad priča obične stvari. Stavom gestom, glasom, pokriva svaku reč“ ...

„On to čini s nekom samouverenom i prirodnom lakoćom; svojom ličnošću svemu oko sebe daje ton; centralna je figura i kad čuti“.

„On ne igra komandanta vojske i predsednika države; on je to; on ničim ne pokazuje da vrši dužnost, a vrši je samim svojim postojanjem i ponašanjem“.

„Taj čovek kao da je rođen da bude predsednik i maršal; kao da je nasledio tu titulu i funkciju“ i „Nisam ni na jednom čoveku video takve oči... Blagoje Nešković mi je rekao da Tito ima 'oči risa'“. ¹⁰⁷

¹⁰⁵ Isto, 65.

¹⁰⁶ Isto, 78.

¹⁰⁷ Isto, 80–82.

Verovatno je sve rečeno tačno, pogođeno, nepretenciozno, uhvaćeno lakonski tokom plovidbe morem i okeanom. Zašto se pisac dobrih i pouzdanih zapažanja nije ni jednom zapitao kako jedan zagorski bravar može biti toliko talentovan, a da ga njegovo književno pero s mučnim naporom može opisati. Dostojanstvo piščevog pera ogleda se u tome što ga je verno predstavio, što mu nije podilazio sitnim iskušeljima veličanja. Pero je bilo na nivou stvarnosti, a pisac je bio fasciniran. Nesklad pisca i pera je u tome što pisac nije smeo da se upusti u sumnju vladareva identiteta. Ovi opisi ličnosti i „monarha“ više liče na opise engleskih kraljeva ili ruskih careva, nego bravara, maršala i predsednika Jugoslavije.

O Brozovim nedostacima retko šta kazuje, više kad mu se pero odmakne od ciljane misli, nego s nekom namerom da prikaže i tu stranu njegove ličnosti. I, evo, tog jedinog zapažanja: zbog prostote porekla „on ima kompleks inferiornosti što nije intelektualac“. ¹⁰⁸ To mu, naravno nije smetalo da se divi njegovoj hrabrosti dok leti iznad afričke prašume. ¹⁰⁹

Tokom posete Egiptu, usled uzdržanog i prekornog držanja Koliševskog, Mićunovića i Matesa, Ćosić ih podržava delimice i kaže da je putovao na Galebu da bi upoznao Broza, ali da nije siguran da ga je razumeo. „Tito ima zverske instinkte“, i „zadivljujuće pamćenje“, ¹¹⁰ piše još uvek vernik.

Sahrana

Brozovo poreklo, obrazovanje i sahrana skrivaju mnoge tajne. Znao je to pisac Dobrica Ćosić, oprezan i kolebljiv celoga života.

„I Titovu smrt pratiće velika laž; ona ista laž koja ga je dovela na vlast, koja je pratila njegov život i njegovu vladavinu“. ¹¹¹ Ovo je ključna rečenica u ovoj knjizi. Zašto Ćosić nije rekao koja je to laž toliko godina posle Brozove smrti? U njoj je suština identitetskog pitanja i sahrane. „Potresao sam se“ i ništa o svom prisustvu na Titovoj sahrani u ovoj knjizi. ¹¹² Dugo i mučno se kolebao da li da mu ide na večni počinak, poklekao je i našao se u povorci pokojnikovoj, o čemu je pisao u knjizi *Promene* (1992) ¹¹³. Svoje prisustvo pravdao je: „Bio mi je ratni komandant i vođa u kog sam verovao“. ¹¹⁴

I, tako, iz dileme u dilemu. „Ipak je umro“, 1980, naslov je poglavlja, u kojem je ostavio najveću dilemu. Kod pisca je ostala sumnja u Brozovu smrt, ne biološku već ideološku: „Tito je sahranjen, ali nije umro“. ¹¹⁵ Umrla je „brionska monarhija“ i svi Brozovi dvorovi, koje poimence navodi. Partizan i vrhovni komandant je sahranjen bez petokrake, a Ćosić je i to izbegao da proprati, bilo kakvim komentarom. ¹¹⁶

¹⁰⁸ Isto, 89.

¹⁰⁹ Isto, 123.

¹¹⁰ Isto, 142.

¹¹¹ Isto, 297.

¹¹² Isto, 307.

¹¹³ Videti: Radoš Ljušić, „Ispovest bez epiloga“, *NIN*, br. 2247, 21. januar 1994, 30–31.

¹¹⁴ D. Ćosić, *n. d.*, 298.

¹¹⁵ Videti: Radoš Ljušić, „Još je živ, *Glas javnosti*, 28. decembar 2002“, *Angažovana istoriografija (Zašto moraš da se svađaš)*, (Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2004), 323–325.

¹¹⁶ D. Ćosić, *n. d.*, 309, 318.

Brozova sahrana bila je veličanje smrti i umiranja. Srbi su žalili svog upropastitelja, slaveći ga kao spasioca. To su radili zato što su bili „titoizovan narod“, i Čosić kao jedinka tog zabludelog naroda. Upokojenje je bilo „kao da sahranjuju državu“, što je bio tačan nagoveštaj.¹¹⁷

Ima nekoliko faktografskih propusta: Albaniju nisu stvorile Amerika i Nemačka.¹¹⁸ Zatim, Čosić smatra Jugoslaviju Titovim delom, a to je katastrofalna greška pisca *Vremena smrti*. On kaže: „na ruševinama države koju je stvorio“¹¹⁹ Jugoslaviju je stvorila Srbija, regent Aleksandar i srpska vojska. Može se govoriti o Titovoj Jugoslaviji samo kao o stvorenoj državi od 1918. godine i njegovom vladavinom od 1945. godine. Teško je razaznati šta je Čosića nagnalo na ovakvo krivotvorenje. Greška se isključuje, a nameru je teško saznati. Takođe, teza: „Seljaci ga osobito žale“¹²⁰ deluje preterano, kada se zna za kolektivizam i ostala nepočinstva činjena seljačkom staležu.

Iako se ne može nigde posebno podvesti, usuđujem se da navedem i ovaj podatak, vredan pažnje. Peko Dapčević, vojni komandant i komunista, dakle nevernik, bio je najveći kolekcionar ikona.¹²¹

Zaključak

Knjiga o Titu zanimljivo je štivo, lako se čita i drži čitaoca na visokom stupnju pažnje. Pisac se trudio da iznese isključivo ono što je lično video ili iskusio, pa mu se može verovati, ali katkad i posumnjati u iskazano, na šta sam konkretno ukazivao.

Mitologiju o Titu stvarali su njegovi saborci. Posle dva svetska rata Srbi su bili „frustrirani narod“,¹²² kaže pisac. Državom su suvereno vladali: Udba, KOS i Partija. I Tito, koji je sve tri ustanove držao pod jakom kontrolom.

Kada se sve odmeri i pažljivo proceni nesumnjiv je utisak da je Tito negativna ličnost u povesti srpskog i jugoslovenskih naroda, i pored svih izrečenih pohvala. Našavši se na ivici koja deli pozitivne i negativne osobine, pisac piše: „zastajem pokoleban tolikim mojim negativnim ocenama Titove ličnosti“, pa dodaje: „Pa taj čovek ima fascinantnu političku karijeru. Nema u drugoj polovini dvadesetog veka političara iz male zemlje koji je postigao veći svetski uspeh. A to nije slučajno“.¹²³ Hvali njegovu borbu protiv fašizma, organizovanje antifašističkog otpora (ne zbog nas, već zbog onih koji su ga poslali, iako to ne kaže). Tito je počinio velike zločine, ispoljio komandantske nesposobnosti u ratu u Srbiji 1941, doprineo pogibiji srpskih mladića na sremskom frontu, kao i streljanjima u Beogradu krajem rata... I, sledi najveća

¹¹⁷ Isto, 304–306.

¹¹⁸ Isto, 12.

¹¹⁹ Isto, 299.

¹²⁰ Isto, 302.

¹²¹ Isto, 218.

¹²² Isto, 61.

¹²³ Isto, 313.

optužba, lakonska i bez posebnog obrazloženja: „On je potrošio svoje delo – Jugoslaviju“, misleći na komunističku Jugoslaviju.¹²⁴

Pišući o Ćosićevoj *Knjizi o Titu* izdvojili smo dva trougla, dvojice vladara i njihovih povesnika: 1) knez Miloš – Vuk Karadžić – Sima Milutinović, 2) predsednik Tito – Vladimir Dedijer – Dobrica Ćosić. U oba slučaja začarani trougao ispunjavaju: vladavina – učenost – podanstvo. Negde, u tom trouglu, odvijala se povest srpskog i jugoslovenskih naroda.

REFERENCE

- Ćosić, Dobrica. *Knjiga o Titu*, priredila Ana Ćosić Vukić. Beograd: Laguna, 2024.
- Ljušić, Radoš, „Samozvanci, Šćepan travar i Tito bravar“, *Danas*, 16. april 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/samozvanci-scepan-travar-i-tito-bravar-licni-stav-radosa-ljusica/>).
- Ljušić, Radoš. „Ispovest bez epiloga“, *NIN*, br. 2247, 21. januar 1994, 30–31.
- Ljušić, Radoš. „Josip Broz Tito i knez Miloš Obrenović – zlodobri vladari“, *Danas*, 15–16. februar 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/tito-i-milos-zlodobri-vladari-autorski-tekst-radosa-ljusica/>).
- Ljušić, Radoš. „Još je živ, *Glas javnosti*, 28. decembar 2002“. U: *Angažovana historiografija (Zašto moraš da se svađaš)*, 323–325. Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 2004.
- Ljušić, Radoš. „Šćepan travar i Tito bravar“, *Politika*, 12. april 2024 (<https://www.politika.rs/sr/clanak/609024/Scepan-travar-i-Tito-bravar>).
- Ljušić, Radoš. „Šta je bio Josip Broz: frenter ili dreksler“, *Danas*, 5. mart 2024 (<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/sta-je-bio-josip-broz-tito-freanter-ili-dreksler/>).
- Ljušić, Radoš. „Tito – srpska i svetska enigma i zabluda. Marginalije na delo Pere Simića, *Tito i Srbi*, knj. 1 (1914–1944), Beograd 2016“. U: *Angažovana historiografija, knj. 4. Progoni i progonitelji*, 168–184. Beograd: Centar za srpske studije, Filozofski fakultet, 2019.

¹²⁴ Isto, 315.

DOBRICA ĆOSIĆ, WRITER AND ACADEMIC ON JOSIP BROZ TITO
PRESIDENT AND ACADEMIC. MARGINALIA ON DOBRICA ĆOSIĆ'S
“BOOK ON TITO”

Prof. Radoš Ljušić, PhD*

Summary

The article provides critical review on Dobrica Ćosić's book on Tito, posthumously published in 2024. Ćosić was a renowned Serbian writer, national leader, former Communist party member and President of the Federal Republic of Yugoslavia 1992–1993. “The Book on Tito” was Ćosić reflection on Yugoslav communist leader Josip Broz Tito, from several different perceptions, based in its personal experience. Author of this article comments his changing relations to the Tito, Yugoslavism, Serbhood and communism. Ćosić had a different attitude to these questions depending on the period of his life and position in politics and society. Several cornerstones of Ćosić's relation to Tito were illustrated: problematic identity, with experience gathered while accompanying him in journey on “Galeb” Ship around Africa in 1961. Ćosić also comments Tito's relations to his closest Serbian disciples: Aleksandar Ranković, so-called “liberals” in the Central Committee of Serbian Communists and others removed from the state and Party positions. Author concluded that in the history of Serbian and other Yugoslav nations, Tito's role was negative.

KEYWORDS: Josip Broz Tito, Dobrica Ćosić, Yugoslavia, Serbia, Serbs, Aleksandar Ranković, liberals, “Galeb” Ship.

* Retired Full Professor, Faculty of Philosophy, Belgrade, Republic of Serbia
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1647-5900>; E-mail: rados.i.ljusic@gmail.com